

ქეთევან გოჩიტაშვილი

შემეცნებისა და მასთან დაკავშირებული პროცესების აღმნიშვნელი ფრაზეოლოგიური ერთეულები ქართულში

ადამიანი სამყაროს შესაცნობად უამრავ შემეცნებით ოპერაციას ახორციელებს. შემეცნება/კოგნიცია არის პროცესი, რომლის საშუალებითაც ხდება ნებისმიერი ინფორმაციის გადამუშავება. სწორედ აღქმა, შემეცნება და მათთან დაკავშირებული მენტალური, ფიზიოლოგიური და ფიზიკური პროცესები არის გონიერი, მოაზროვნე ადამიანის არსებობის ფუნდამენტი. ბუნებრივია, ენაში, როგორც ადამიანთა კულტურული გამოცდილების ერთგვარ „საწყობში“, შენახულია ის ცოდნა, რომელიც ამა თუ იმ ენობრივი სამყაროს წარმომადგენლებს დაუგროვდათ ამ თვალსაზრისით. რადგან ადამიანური არსებობა განუხრელად არის დაკავშირებული სამყაროს აღქმა-შეფასებასთან, ბუნებრივია, კოგნიტურ პროცესებთან დაკავშირებულ გამონათქვამთა რიცხვი მაღალგანვითარებულ ენებში (მათ შორის ქართულშიც) საკმაოდ დიდია. შემეცნებითი პროცესების მიმართ განსაკუთრებულ ინტერესზე ისიც მიუთითებს, რომ რომ შემეცნება-აზროვნება და მასთან დაკავშირებული პროცესები საკმაოდ დიდი ხანია შედის ფუნდამენტური, ბიო-სამედიცინო, ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებების ინტერესების სფეროში. კერძოდ, განსხვავებული ასპექტების მიხედვით მას შეისწავლის ფსიქოლოგია, ნევროლოგია, კომპიუტერული მეცნიერებები, ანთროპოლოგია, ფილოსოფია, ლინგვისტიკა და ა. შ. ქართულ ენაში ეს საკითხი დღემდე ლინგვისტური თვალსაზრისით არ დამუშავებულა.

როგორც ცნობილია, ტერმინი კოგნიცია თავის თავში გულისხმობს ორ ლათინური ტერმინს, *cognitio* და *cogitatio*, რაც გულისხმობს როგორც შემეცნებას, ისე აზროვნებას, განსჯას. თანამედროვე მეცნიე-

რებებში კოგნიციაში იგულისხმება სხვადასხვა შემეცნებით-აზროვნებითი პროცესები – აღქმა, დაკვირვება, კატეგორიზაცია, აზროვნება, მეტყველება და ა.შ.

ადამიანის მიერ სამყაროს აღქმა იწყება შეგრძნების, აღქმის, ანუ სენსომოტორული გამოცდილებით, რომელსაც ნერვული სისტემა გარდაქმნის სხვადასხვა ტიპის კონცეპტად, რომელიც ილექება მეხსიერებაში და საჭიროების შემთხვევაში ერთვება კომუნიკაციურ-შემეცნებით პროცესში. შემეცნებითი პროცესების შედეგად იქმნება კონცეპტთა სისტემა – კონცეპტოსფერო, როგორც ცალკეული ადამიანებისა, ისე მთელი ხალხისა. კონცეპტების „კოდირებისა“ და აქტუალიზაციის საშუალებად შეიძლება გამოვიდეს სხვადასხვა ენობრივი ერთეული, მათ შორის იდიომატური ფრაზეოლოგიური ერთეულები.

ახალი ერთეულების წარმოქმნისას, ან უკვე არსებულის გამოყენების შემთხვევაში, ადამიანი მიმართავს თემატურ, სემანტიკურ, და უფრო ვრცლად, ასოციაციურ ველებს და ამ ფუნქციურ-სემანტიკური ეკვივალენტების „შერჩევის“ გზით ცდილობს კომუნიკაციური სიტუაციის შესაფერისი ერთეულის მოძებნას. შემეცნებითი და სხვა ასოციაციური ველები გამოდიან შემეცნებით ყუთად, რომლებშიც სისტემატიზებული და შენახულია მოსაუბრის ცოდნა გარე სამყაროზე, რომელიც მას პრაქტიკული და შემეცნებით-მაკლასიფიცირებელი საქმიანობისას დაუგროვდა.¹

ადამიანის შემეცნების პროცესს თან ახლავს ემოციები – დადებითი ან უარყოფითი. ამდენად, ადამიანის ემოციური მოქმედება შეიძლება ინტერპრეტირდეს, როგორც ფსიქიკური და კოგნიტური სფეროების შერევა.

კოგნიტურ იდიომატურ გამოთქმებს მიეკუთვნება იდიომები, რომლებიც სხვადასხვა კოგნიტურ პროცესს აღწერს: შეგრძნებებს, აღქმას, მეხსიერებას, წარმოსახვას, აზროვნებასა და მეტყველებას. ქართული

¹ А. М. Эмирова. Некоторые актуальные вопросы современной русской фразеологии (Опыт семантического анализа фразеологических единиц). Самарканд. 2003, გვ. 46-48.

ენა საკმაოდ მდიდარია ამგვარი ფრაზეოლოგიური ერთეულებით.

ქართულ ენაში არსებული კოგნიტური პროცესების ამსახველი ფრაზეოლოგიზმები შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: 1. სხვადასხვა შეგრძნების გადმომცემი ფრაზეოლოგიზმები. 2. აღქმის პროცესის გადმომცემი ფრაზეოლოგიზმები. 3. მესიერების პროცესის ამსახველი ფრაზეოლოგიზმები. 4. ინტერესის ამსახველი ერთეულები. 5. წარმოსახვის პროცესის გადმომცემი ფრაზეოლოგიზმები. 6. ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც აფასებს ადამიანის მენტალურ ქმედებასა და გონებრივ შესაძლებლობებს. 7. რომლებიც აფასებს სამეტყველო შესაძლებლობებს.

1. შეგრძნებებს თან ახლავს ემოციები, რაც ქმნის კოგნიტური საქმიანობის ფუნდამენტს.² ამიტომაც იდიომებში, რომლებიც სხვადასხვა გარეგნულ, შინაგან ან შერეული ხასიათის (შინაგან-გარეგანი) შეგრძნებებს გადმოსცემს, შესაძლებელია მითითება იყოს გარკვეულ ემოციაზე. ამ ჯგუფში შედის ისეთი გამოთქმები, რომლებიც გადმოსცემენ უხერხულობის განცდას, სიცხეს, შეციებას, შიშს და ა. შ. ერთი იდიომა ერთდროულად რამდენიმე მნიშვნელობას გადმოსცემს.

1. *აღშურის აკვრა* – გაწითლება უხერხულობისაგან.
 2. *სიცივისგან გალურჯდა; კბილს კბილზე ურტყამს; სიცივე ძვალსა და რბილში ატანდა* – სიცივე.
 3. *სიცხისგან ტვინი ამოდუღდა* – სიცხე.
 4. *ავი ქარი აქვს ნაცემი; სახე დაემანჭა* (ტკივილისგან); *სული მეხუთება* – ტკივილი.
 5. *თვალები შუბლზე აუვიდა* – გაოცდა, ეტკინა, შეეშინდა.
- სხვადასხვა შინაგანი (ვიბრაციული, კუნთოვანი და სტატიკური-დინამიკური) შეგრძნებები გადმოიცემა შემდეგი იდიომებით: *თავბრუებზევა*; ზედმეტი გადაღლილობისაგან გამოწვეული დაღლილობა: *თვალებზე ბინდი გადაეკრა; თვალი დაუბნელდა*.

ქართული იდიომატური ერთეულების ერთი ჯგუფი გადმოსცემს

² Л. М. Васильев. Семантические классы глаголов чувства, мысли и речи. Очерки по семантике русского глагола. Уфа. 1971, гл. 38-310.

დადლილობისაგან, სისუსტისაგან, ავადმყოფობისაგან ფეხებში, ხელებში, თავში სიმძიმის, უსიამოვნო შეგრძნებას – *ფეხები რუმბივით გაუზდა; ხელებს ველარ გრძნობს; თავი გაუსივდა; თავი გაუსკდა* და ა. შ.

ქართულ ენაში დასტურდება ერთი ჯგუფი ფრაზეოლოგიური ერთეულებისა, რომლებიც გადმოსცემს გარეგნულ შეგრძნებებს – მხედველობით, გემოვნებით, ყნოსვით, შეხებით, სმენით: *მზერა სტყორცნა; თვალი თვალში გაუყარა, თვალი დაადგა; თვალი დაასო*; ამათგან ზოგო დადებითი კონოტაციის შემცველია, ხოლო ზოგი უარყოფით შინაარსს შეიცავს.

ყურები გამოეჭვდა, ყურები გახვრიტა; ყურები დაეცო – გამოხატავს სმენითი ორგანოს მიერ აღქმულ განსხვავებულ დამოკიდებულებას მოვლენებისადმი.

ქართულ ენაში გვხვდება ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც ადამიანის მიერ სურნელების აღქმას გადმოსცემს: *ცხვირში ეცა; ცხვირი წამადრო* – განსაკუთრებით მძაფრი სუნის აღსაწერად.

გემოს (კარგი, ცუდი) გადმოსაცემად ქართული ენა იყენებს შემდეგ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს: *თითებს ჩაიკვნეტ; პირში არ გადადის* (ეს უკანასკნელი პოლისემურია და გადმოსცემს მადის დაკარგვასაც).

შეხება – *ხელი არ დაეკარება; ხელი არა აქვს დაღებული; კანით გრძნობს* (ეს უკანასკნელი თავისი სემანტიკით ახლოს არის შეხებასთან, თუმცა ზუსტი ანალოგი არ არის).

სემანტიკურ-პრაგმატული კუთხით განხილული მაგალითები მიეკუთვნება პრედიკატულ და ზმნურ ერთეულებს და აწყობილია შემდეგ სემანტიკურ მოდელზე: „ვიდაც განიცდის რაღაც შეგრძნებას.“

2. ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც გადმოსცემს სხვადასხვა ტიპის აღქმას, იძლევა საგნის შესახებ მთლიან წარმოდგენას და და მისი თვისებების ერთიანობის წარმოჩენას. აღქმის აქტივიზაცია დაკავშირებულია ყურადღებასთან – მობილიზება და ცნობიერების მიმართვა აღქმული საგნისაკენ, ამიტომ ამ ტიპის ფრაზეოლოგიზმებში მრავლადაა წარმოდგენილი ყურადღებასთან დაკავშირებული ელემენტები.

ამ სემანტიკურ ველში შემაგალ ფრაზეოლოგიზმების ძირითად ბირთვს ქმნის იდიომები, რომლებიც მხედველობით აღქმას უკავშირდება. მიზანმიმართული მხედველობითი აღქმა გადმოიცემა სინონიმური ზმნური ერთეულების საშუალებით. ეს ზმნური ერთეულები გადმოსცემენ შემდეგ სემანტიკას: „დაუინებით, ყურადღებით, თვალმოუშორებლად უყურო ვინმეს ან რამეს“: **თვალს არ აშორებს; თვალებით ჭამს.**

აქვე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მათი ანტონიმური მნიშვნელობის ფრაზეოლოგიზმების განხილვა: **თვალთახედვიდან დაკარგა; მხედველობიდან გაუქრა; თავი დაიბრძვა.**

ამ სემანტიკური ველის პერიფერიაზე ჩანს ერთეულები, რომლებიც ბირთვისაგან განსხვავდება ნიუანსურად ან მოცულობით. მაგალითად, **ბუნდოვნად მოჰკრა თვალი; თვალი შეავლო; თვალი ჰკიდა; თვალი მოჰკრა.**

სმენითი ორგანოებით მიერ აღქმული სინამდვილე გადმოცემულია შემდეგ ზმნურ ფრაზეოლოგიზმებში: **ყურებადცქვეტილი უსმენდა; სმენად გადაიქცა; ყურს უგდებს; ყური მოჰკრა.**

ქართულ ენაში ამ შემთხვევაშიც აქვს საოპოზიციო ცალეები: **ცალ ყურში შეუშვა, მეორიდან გაბუშვა; თავი დაიყრუა.**

ენათმეცნიერი ე. ემბროვა მიუთითებს, რომ რუსულ ენაში გვხვდება მხედველობითი და სმენითი აღქმის გამომხატველი ფრაზეოლოგიზმების ლექსიკურ-სემანტიკური და სტრუქტურულ-გრამატიკული პარალელები, რაც გამოწვეული უნდა იყოს ანალოგიის კანონის გამოვლინებით ერთდროულად ლექსიკურ-სემანტიკურ და გრამატიკულ დონეზე, ხოლო განპირობებული უნდა იყოს ადამიანის აღქმითი ორგანოების მჭიდრო კავშირით.³ ასეთი მოვლენა ქართული ენისათვისაცაა დამახასიათებელი, კერძოდ, თვალი მოკრა – **ყური მოკრა, თვალი მოარიდა – ყური მოარიდა** და ა. შ. ქართული ენისათვის ემბროვას სრულიად გასაზიარებელი თვალსაზრისის განსამტკიცებელ დამატებით არგუმენტად გამოდგეს კიდევ უფრო ღრმა პლასტში არსებული ერთიანობა

³ А. М. Эмирова. Некоторые актуальные вопросы современной русской фразеологии, გვ. 50.

დანახვასა და სმენას შორის. კერძოდ, ყურება (პირდაპირი კავშირი სმენის ორგანოსთან სრულიად აშკარაა) ცქერის მნიშვნელობით.

3. ვფიქრობთ, სააზროვნო-შემეცნებით პროცესში ინტერესი ერთ-ერთი ძლიერი მოტივატორია. სწორედ ინტერესი უბიძგებს ადამიანს აზროვნებისკენ, შემეცნებისკენ. ქართულ ენაში დაცულია რამდენიმე ფრაზეოლოგიზმი, რომლებიც სხვადასხვა ინტენსივობის ინტერესს აღწერს: *ნეტა მის ტვინში ჩამახვდა; იმის ეშმაკი გამხვდა რა იქნება; იმის მკითხავი გამხვდა..... რა იქნება; მის გულში ჩამსვა; (ნეტავ) ცალი თვალით ჩამახვდა* და ა. შ.

4. მეოთხე ჯგუფში ერთიანდება ადამიანის მეხსიერების (და მასთან ურთიერთდაკავშირებული) პროცესების გადმომცემი ფრაზეოლოგიზმები. ბუნებრივია, რომ ადამიანის მიერ აღქმული ან შეგრძნობილი სინამდვილე (უფრო ზუსტად, მისი გარკვეული ნაწილი), მეხსიერებაში ინახება და შესაბამის პირობებში აქტიურდება. მეხსიერება კოგნიტური პროცესების ხერხემალია. მასთან არის დაკავშირებული ყველა დანარჩენი შემეცნებითი პროცესი.

ამ ჯგუფში შესაძლებელია გამოიყოს რამდენიმე ქვეჯგუფი:

1. საძულამოდ, მყარად დამახსოვრება: *ტვინში ჩაჭედვა; გულში ამოჭრა; თავიდან არ ამოსდის; გონებიდან არ ამოსდის.*

2. ამავე სემანტიკური ველის პერიფერიულ უბანზე გვხვდება შეფასება ადამიანის მეხსიერების ხარისხისა რომელიმე ნიშნის მიხედვით: *ფოტოგრაფიული მეხსიერება აქვს; ზუსტი მეხსიერება აქვს; ცუდი მეხსიერება.*

3. ქართულ ენაში გვხვდება მეხსიერების პარალელურად გამოყენებული გონება/ტვინი-ს შემცველი ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში, რომლებიც პრედიკატულ ფრაზეოლოგიზმებში გამოიყენება: *სალი გონება; ნათელი გონება; კარგი ტვინი, და ა. შ.* თავისი ანტონიმური ცალებით: *გონებაშეზღუდული; ბატისტვინა;*

მეხსიერების/დამახსოვრების პარალელურად ქართულ ენაში გვხვდება ჯგუფი ფრაზეოლოგიზმებისა, რომლების დავიწყებას გადმოსცემს. ასეთი ფრაზეოლოგიზმები მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, თუმცა

გრამატიკულად ყველა მათგანი ზმნურ ფრაზეოლოგიზმებს წარმოადგენს: *ტვინიდან ამოუვარდა; თავიდან ამოუვარდა*.

ძალიან საინტერესო ჯგუფს ქმნიან ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომლებიც აღრე, წინათ დამახსოვრებულის შესახებ ინფორმაციას გადმოსცემს: *თავში უტრიალებს; ტვინში უტრიალებს; ბუნდოვნად ახსოვს*. სურვილი, რომ დავიწყებული ინფორმაცია გაახსენოს: *ღმერთო, გაახსენე*.

აქვე გვინდა შევეხოთ ქართულის ერთ თავისებურებას, კერძოდ, *გულის* (ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ ერთგვარი „ემოციური ცენტრის“; თავისთავად ემოცია კი ინტერესისა და შესაბამისად, შემეცნების მოტივატორი) კავშირი მეხსიერებასთან. ქართულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში აშკარად იკვეთება ეს ერთიანობა. კერძოდ, *გულის ფიცარზე აქვს ჩაწერილი; გულში აქვს ამოკვეთილი* – კარგად ახსოვს; *გულიდან ამოირეცხა; გულიდან ამოიჭრა* – დაივიწყა, საინტერესო ვითარებას ასახავს.

5. წარმოსახვის გადმომცემი ფრაზეოლოგიური ერთეულები, ძირითადად გადმოსცემენ უტოპიურ, განუხორციელებელ ოცნებებს: *ოცნების კოშკებს აგებს; ღრუბლებში დაფრინავს*.

ქართულ ენაში მოიპოვება წარმოსახვის შინაარსის შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომლებიც ამ თვალსაზრისით თითქოს ნეიტრალურია, ანუ მყარი შესიტყვების ღონეზე არ განირჩევა, რამდენად ახლოსაა რეალობასთან, განხორციელებადია ესა თუ ის წარმოსახვა: *თვალწინ წარმოუდგა; წინ იხედება* (ცდილობს, წინასწარ განსაზღვროს მომავალი); *მომავალს ჭკრეტს* (წინასწარ აფასებს მოსალოდნელ ფაქტებს, მოვლენებს).

რეალობის არასწორად აღქმას გადმოსცემს შემდეგი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: *ბუზს სპილოდ აქცევს; ცხოვრებას ვარდისფერი სათვალთ უყურებს; სხვა განზომილებაში ცხოვრობს; უცხო პლანეტელივით იქცევა*.

6. ქართულ ენაში მრავლად წარმოდგენილი ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც სააზროვნო პროცესს გადმოსცემს. აზროვნება წარმოადგენს

უმაღლეს შემეცნებით პროცესს, რომელიც ემყარება შეგროვებას, აღქმას, მეხსიერებას და, მეორე მხრივ, მჭიდროდაა დაკავშირებული წარმოსახვასთან და მეტყველებასთან. აზროვნებასთან დაკავშირებული იდიომები შეიძლება ორ პირობით ჯგუფად დავყოთ: 1. აზროვნება, როგორც პროცესი და 2. ადამიანის ინტელექტუალური შესაძლებლობები.

პირველ ჯგუფს ქმნიან ზმნური ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც სააზროვნო პროცესს წარმოაჩენენ და მიემართებიან ობიექტს და ასახევენ სააზროვნო ოპერაციებს (ანალიზი, სინთეზი, შედარება, განზოგადება და ა.შ.).

აზროვნების პროცესს გადმოსცემს შემდეგი ქართული ფრაზეოლოგიური ერთეულები: *აზრებს თავი მოუყარა* (გარკვეულ საკითხზე კონცენტრირება); *საკითხში ჩაღრმავება*; *უცხო თვალით შეხედვა* (ვითარების განსხვავებული პოზიციიდან შეფასება); *სიმართლისთვის თვალის გასწორება* (ვითარების ადეკვატურად შეფასება) და ა. შ.

ცალკე უნდა განვიხილოთ კაუზატიური შინაარსის იდიომები, რომლებიც, აგრეთვე, სააზროვნო პროცესებს გადმოსცემს: *ჭკუაზე/აზრზე მოყვანა* (დარიგებითა და რჩევებით სწორ გზაზე დაყენება); *თვალის ახელა*.

გვხვდება ოპოზიციური მნიშვნელობის ფრაზეოლოგიზმები: *თავის/ტვინის გამოორცხვა – ტვინის გადაბრუნება* – უარყოფითი მნიშვნელობით; *თვალები დაუბრმავა*.

ანალიტიკურ-სინთეტური სააზროვნო ოპერაციები ასახულია იდიომებში: *ტვინში გადახარშა*; *მისხალ-მისხალ აწონა* – დაწვრილებით გასინჯა. *ყველაფრის ერთ ქვაბში მოხარშვა, ერთ ტაფაში შეწყვა* – ზღვარის, განსხვავების იგნორირება. ამის საპირისპირო მნიშვნელობა აქვს ფრაზეოლოგიურ ერთეულს *ზღვარის გავლება* (მკაცრად გამიჯვნა).

ლიტერატურული არქეტიპის მქონე *გორდიას კვანძის გახსნა* რთული, ჩახლართული ამოცანის გადაჭრას გადმოსცემს;

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გვხვდება მეორე ჯგუფი ფრაზეოლოგიური ერთეულებისა, რომელიც ინტელექტუალურ თვისებებსა და

მდგომარეობას გადმოსცემს. ეს ჯგუფი საკმაოდ მრავალრიცხოვანია.

ენაში მრავლადაა წარმოდგენილი ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომლებიც ადამიანის მაღალ ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს გადმოსცემს: *ჭკუის კოლოფი; ნათელი გონება; საღი აზროვნება*.

ამ სემანტიკურ ჯგუფთან ახლოს დგას განათლების ხარისხის გადმომცემი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: *ცოცხალი ენციკლოპედია; მოსიარულე ენციკლოპედია*.

ქართული ენა თავს არ არიდებს ადამიანის დაბალი ინტელექტუალური შესაძლებლობების გადმოცემას: *ტვინის მაგივრად ჩალა უყრია; მხრებზე თავი არ აბია; ტვინს ვერ ანძრევს*.

შესაბამისად, გაუნათლებლობას წარმოაჩენს შემდეგი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: *თავში არაფერი უყრია; ორი წიგნი არა აქვს წაკითხული* და ა. შ.

7. ქართულ ენაში წარმოდგენილია საკმაოდ დიდი ჯგუფი ფრაზეოლოგიზმებისა, რომლებიც ადამიანის განსხვავებულ მენტალურ მდგომარეობას გადმოსცემს. უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც წესი, ასეთი ერთეულები ადამიანის არაჯანსაღ ფსიქიკურ მდგომარეობას ასახავს, ეს შეიძლება იყოს როგორც აზროვნების უნარის დაქვეითება (გამოწვეული სხვადასხვა მიზეზით, შესაძლებელია დროებითი), ისე ფსიქიკური პრობლემები. აზროვნებითი უნარის დაქვეითებას გადმოსცემს შემდეგი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: *გონის დაკარგვა; გონების გაფანტვა; გონების/ფიქრების არევა; ბავშვური საქციელი*.

აზროვნების უნარის პოზიტიური კუთხით ცვლილებას გადმოსცემს შემდეგი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: *აზრზე მოსვლა; გონების განათება; განსჯის უნარის დაბრუნება* და ა. შ.

ნორმალურ მენტალურ მდგომარეობას გადმოსცემს შემდეგი ფრაზეოლოგიზმები: *საღი აზროვნება; სრულ ჭკუაზე ყოფნა* და ა. შ.

8. ენისა და აზროვნების ურთიერთკავშირი განუყოფელია. აზროვნება ფორმირდება კერბალური გზით, ამდენად, ენა/მეტყველება კოგნიტური პროცესის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია.

ადამიანის სამეტყველო ქმედების (ზეპირი და წერილობითი) შე-

ფასების რამდენიმე კრიტერიუმი შეიძლება მოიძებნოს. ესენია: აკუსტიკურ-ფიზიოლოგიური, შინაარსობრივი, ემოციური შეფერილობა, სამეტყველო აქტის მიზეზი, მიზანი, შედეგი, პერსპექტივა, განვითარება, რომელიც შეიძლება მოჰყვეს კონკრეტულ სამეტყველო აქტს, ინტერაქციის მონაწილის ან მსმენელის პირადი დამოკიდებულების თვალსაზრისით და ა. შ.

ზემოთ ჩამოთვლილ კრიტერიუმთაგან კოგნიტურ შინაარსს ნაწილი გადმოსცემს. ისინი შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად:

1. წერითი და ზეპირი მეტყველების უნარი ადამიანის ინტელექტუალურ შესაძლებლობებსაც წარმოაჩენს: *სიტყვა უჭრის; კალამი უჭრის* – დადებითი კუთხიდან წარმოაჩენს პიროვნულ შესაძლებლობებს, პიროვნება თავისუფლად წარმოაჩენს თავის აზრებს. *ენამჭევრი, ენამზე,* – განსაკუთრებულად ლამაზად მეტყველება. *ტკბილმოუბარი, ენატკბილი* – ადამიანი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია პოზიტიური, დადებით საკითხებზე საუბარი.

ქართულ ენაში დაცულია ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომლებიც ადამიანის სამეტყველო (როგორც ზეპირი, ისე წერითი) დეფექტს, არასრულყოფილებას წარმოაჩენს: *სიტყვებს ტკეპნის; სიტყვას სიტყვას ვერ აბაძს; ენა ებძის* (ფიზიოლოგიური, პირდაპირი მნიშვნელობითაც და ინტელექტუალური პოზიციის მხრივაც). უარყოფითი მნიშვნელობისაა *ლაქლახ, ყბელი*.

ქართულ ენაში გვხვდება ერთი ჯგუფი ფრაზეოლოგიზმებისა, რომლებიც აფასებს ადამიანის სამეტყველო ქმედების შედეგს: *თავვზის აბნევა; თავზე ლაფის დასხმა* და ა. შ.

ცალკე ჯგუფად უნდა გამოვყოთ ქართული ფრაზეოლოგიზმების მცირე ჯგუფი, რომელიც კოგნიტურ დისონანსს⁴ აღწერს. კოგნიტური დისონანსი არის პროცესი, ინტელექტუალური კონფლიქტი, რომელიც წარმოიშობა მაშინ, როცა არსებულ თვალსაზრისებსა და წარმოდგენებს უპირისპირდება ახალი ინფორმაცია. ამ დროს ფსიქოლოგები კონფლიქტის აცილების ერთ-ერთ გზად მიიჩნევენ ახალი ინფორმაციის

⁴ <http://www.galactic.org.ua/clovo/p-k1.htm>.

დაბლოკვას ინფორმაციის მიმღების მხრიდან – უარყოფას ან მისგან გაქცევას. ქართული ენა სწორედ ამ უკანასკნელ პროცესის აღწერის უნარი უნდა ჰქონდეს შემდეგ ფრაზეოლოგიური ერთეულებს: *თავის იყრუებს; თვალს იბრმავეს; თავზე ნაცარს იყრის* და ა. შ.

ამდენად, ქართულ ენაში დაცული ფრაზეოლოგიური ერთეულები აღწერს შემეცნებასთან დაკავშირებულ პრობლემებს და, ამავე დროს, გადმოსცემს, როგორ აფასებს ქართული კულტურა ამა თუ იმ სააზროვნო პროცესს.

Ketevan Gochitashvili

GEORGIAN IDIOMS EXPRESSING THE COGNITION AND RELATED TO IT PROCESSES

Summary

In this paper we are discussing the issue of cognitive process idioms in Georgian language. Cognition as the essential part of human life is considered to be the way of perception of Universe. There is a big group of Georgian idioms and fraseological unities expressing the cognitive process.

We have divided the data into following groups :

1. Idioms expressing emotions related to sensual process.
2. Idioms which express the entire description and features of the thing.
3. Interest as a strong motivator of cognitive process and idioms connected with.
4. Idioms expressing memorizing process.
5. Idioms describing thinking process and person's intellectual abilities.
6. Idioms expressing the imagination process.
7. There is a direct reference between language and thinking. We have explored idioms with verbal activities content.

It must be admitted that all above mentioned groups consist of the idioms with positive meaning (successful cognitive operation) and with positive content (failed process). The “cognitive dissonance” process is examined as well.